

Inhoud

Voorwoord – 9

Leeswijzer – 11

Hoofdstuk 1 Inleiding – 13
Theo Doreleijers, Merijn Bijlsma

DEEL 1 KINDEREN EN HUN LEEFOMGEVING

Hoofdstuk 2 De ontwikkeling van het kind, de opvoeding en het gezin – 29
Frits Boer, Jaap Huisman, Maja Deković

Hoofdstuk 3 Kinderen in speciale situaties – 65
Femmie Juffer, Sarah Van Vreckhem, Jan De Clercq, Maja Deković, Ed Spruijt

Hoofdstuk 4 Kinderen met lichamelijke aandoeningen, verstandelijke problemen of zintuiglijke beperkingen – 87
Jaap Huisman, Annelou de Vries, Nellieke de Koning, Pieter Troost, Tiejo van Gent

Hoofdstuk 5 De jeugdzorg en het schoolsysteem – 115
Astrid Huisman-Brokk

Hoofdstuk 6 Kinderen, jeugd en recht – 125
Ton Liefaard, Mariëlle Bruning, Chaim Huyser, Pieter Troost

DEEL 2 PSYCHOPATHOLOGIE

Hoofdstuk 7 Algemene principes – 145
Frits Boer, Theo Doreleijers, Christel Middeldorp

Hoofdstuk 8 Diagnostiek – 161
Theo Doreleijers, Frits Boer, Adriaan Kievit

Hoofdstuk 9 Principes van behandeling – 189
Else de Haan, Jan van der Maas, Jan van Driel, Annelou de Vries, Pierre Bet, Reino Stoffelsen

Hoofdstuk 10 Wetenschappelijk onderzoek in de kinderpsychiatrie – 209
Lucrea Nauta-Jansen, Robert Vermeiren

DEEL 3 PSYCHIATRISCHE STOORNISSEN

Hoofdstuk 11 Psychiatrische stoornissen bij het zeer jonge kind – 225
Emma van Daalen, Frederike Scheper, Daniëlle Van de Merwe

Hoofdstuk 12 Verstoorde gehechtheid – 245
Carlo Schuengel

Hoofdstuk 13 Autismespectrumstoornissen – 255
Hans Hellemans, Wouter Staal

Hoofdstuk 14 Ticstoornissen – 269
Else de Haan

Hoofdstuk 15 Zindelijkheidsstoornissen – 277
Marianne Vijverberg, Tom de Jong, Marc Benninga

Hoofdstuk 16 Slaapstoornissen – 289
Frits Boer, Kristiaan van der Heijden

Hoofdstuk 17 Aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis – 301
Marina Danckaerts

Hoofdstuk 18 Oppositionele-opstandige stoornis, normoverschrijdend gedragsstoornis en delinquentie – 313
Walter Matthys, Arne Popma, Theo Doreleijers, Robert Vermeiren

Hoofdstuk 19 Angststoornissen – 333
Frits Boer

Hoofdstuk 20 Posttraumatische-stressstoornis en kindermishandeling – 347
Frits Boer, Ramón Lindauer

Hoofdstuk 21 Dwangstoornis – 363
Else de Haan, Lidewij Wolters, Chaim Huyser

Hoofdstuk 22 Stemmingsstoornissen – 375
Frits Boer, Catrien Reichart

Hoofdstuk 23 Somatoforme stoornissen – 387
Frits Boer, Miranda Fredriks

Hoofdstuk 24 Genderdysforie – 397
Annelou de Vries, Winkie Sandberg, Peggy Cohen-Kettenis

Hoofdstuk 25 Eet- en voedingsstoornissen – 407

Annik Simons, Dirk Deboutte

Hoofdstuk 26 Middelengebruik en stoornissen in het gebruik van een middel – 419

Lucrez Nauta-Jansen, Vincent Hendriks

Hoofdstuk 27 Psychosen – 437

Nick Goddard, Lieuwe de Haan, Hiske Becker

Hoofdstuk 28 Persoonlijkheidsstoornissen – 451

Noor Tromp, Rob van Dijk

Hoofdstuk 29 Acute kinder- en jeugdpsychiatrie – 461

Linda Dil, Pieter Jelle Vuijk, Theo Doreleijers

Lijst van afkortingen – 473

Bijlage Disruptieve stemmingsdisregulatiestoornis – 477

Medewerkers – 479

Zakenregister – 481

Namenregister – 493

Voorwoord

Een competente arts is niet alleen medisch-technisch geschoold maar heeft ook geleerd wetenschappelijk te denken, klinisch te redeneren en informatie kritisch te beoordelen. De nieuwe curricula geneeskunde, die aansluiten bij de uitgangspunten van de CANMEDS, richten zich expliciet op het ontwikkelen van deze vaardigheden. Vrijwel ieder hoofdstuk van het *Leerboek psychiatrie kinderen en adolescenten* bevat casuïstiek, gevolgd door vragen die de student de gelegenheid bieden het klinisch redeneren te oefenen. De antwoorden zijn telkens te vinden aan het einde van het hoofdstuk.

De kern van het boek bestaat uit de meest voorkomende kinder- en jeugdpsychiatrische stoornissen, maar evenzo veel bladzijden van het boek behandelen andere onderwerpen waarmee de praktijk elke behandelaar van jongeren dagelijks confronteert: psychiatrische stoornissen bij adoptiekinderen, kinderen van ouders met ernstige psychiatrische problemen. Zowel het hoofdstuk diagnostiek als het deel psychiatrische stoornissen gaat in op specifieke vormen van de kinderpsychiatrische praktijk, te weten de liaison- en de forensische kinder- en jeugdpsychiatrie. Uiteraard ontbreekt een hoofdstuk over de normale ontwikkeling niet.

Omdat gespreksvaardigheden een essentieel onderdeel zijn van de opleiding, heeft de redactie besloten voorbeelden van diagnostische interviews met kinderen van verschillende leeftijd online te plaatsen. Om nog beter inzicht te verkrijgen in de leerstof wordt de lezer bovendien op andere relevante plaatsen verwezen naar geschikt videomateriaal. Alle videofragmenten zijn online verzameld en toegankelijk met de registratiecode die voorin het boek te vinden is. Tevens is het hele boek online beschikbaar, waardoor het makkelijk doorzoekbaar en op alle plaatsen beschikbaar is. Op de titelpagina van de hoofdstukken wordt het telkens aangegeven als er extra online materiaal beschikbaar is, zodat de gebruiker gericht de relevante passages kan bekijken. Ook is op deze pagina steeds te vinden waar in het *Leerboek psychiatrie* (voor volwassenen) meer informatie over het betreffende onderwerp te vinden is.

Het boek richt zich op studenten geneeskunde en arts-assistenten in opleiding tot psychiater, maar het biedt ook belangrijke informatie aan gedragswetenschappers, al dan niet in opleiding tot gz-psycholoog of klinisch psycholoog, jeugdartsen, huisartsen, B- en kinderverpleegkundigen, en maatschappelijk en forensisch werkers. Het leerboek is geschreven door een groot aantal auteurs uit Nederland en Vlaanderen, allen expert op hun deelgebied van de kinder- en jeugdpsychiatrie en -psychologie. De conceptteksten zijn ook geïnspireerd door een grote enquête onder derdejaarsstudenten. Hun commentaar werd dankbaar verwerkt.

Na zes jaar gebruik van het leerboek bleken de kinderpsychiatrische wetenschap en praktijk zoveel ontwikkeling doorgemaakt te hebben dat redactie en uitgever besloten hebben alle teksten te laten updaten door de verschillende auteurs. Hier en daar zijn auteurs toegevoegd of vervangen.

Nog eens twee jaar later is de tekst in overeenstemming gebracht met de DSM-5, dat wil zeggen de meest recente versie van het in de psychiatrie gebruikte classificatiesysteem.

Het ligt in de bedoeling om na enkele jaren de ervaringen met dit boek en zijn elektronische hulpmiddelen te evalueren en daar waar nodig aan te passen. Wij vragen de gebruikers dan ook ons te laten weten waar teksten en illustratiemateriaal verbeterd kunnen worden. Veel genoegen toegewenst bij het lezen en leren!

De redactie

Medewerkers

- Dr. H.E. Becker, psychiater, Adolescentenkliniek AMC/De Meren, Amsterdam.
- Prof.dr. M.A. Benninga, kinderarts MDL, AMC/Emma kinderziekenhuis, Amsterdam.
- P.M. Bet, ziekenhuisapotheker, VUmc, GGZ inGeest, Amsterdam.
- M. Bijlsma, kinderarts/onderzoeker, AMC en VUmc, Amsterdam.
- Prof.dr. F. Boer, hoogleraar Kinder- en jeugdpsychiatrie, AMC/de Bascule, Amsterdam.
- Prof.mr.drs. M.R. Bruning, hoogleraar Jeugdrecht, Universiteit Leiden, Leiden.
- Prof.dr. P.T. Cohen-Kettenis, hoogleraar Medische psychologie, VUmc, Amsterdam.
- Dr. E. van Daalen, kinder- en jeugdpsychiater, UMC Utrecht.
- Prof.dr. M. Danckaerts, hoofddocent kinder- en jeugdpsychiatrie KU Leuven, kliniekhoofd kinder- en jeugdpsychiatrie UZ Leuven.
- Prof.dr. D. Deboutte, hoogleraar Kinder- en jeugdpsychiatrie, Universiteit Antwerpen/Universiteit Gent, Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, ZiekenhuisNetwerk Antwerpen.
- J.O.E. De Clercq, lic., klinisch en ontwikkelingspsycholoog, directeur Federatie van Diensten voor Geestelijke Gezondheidszorg (FDGG), Gent, België.
- Prof.dr. M. Deković, hoogleraar Orthopedagogiek, Universiteit Utrecht.
- R.C.C.M. van Dijk, kinder- en jeugdpsychiater en groepspsychotherapeut, chef de clinique KP De Spiegel, Triversum, Alkmaar.
- L.M. Dil, (kinder- en jeugd)psychiater-psychoanalytisch psychotherapeut, Arkin, Amsterdam.
- Prof.dr. T.A.H. Doreleijers, hoogleraar Kinder- en jeugdpsychiatrie, VUmc/de Bascule, Amsterdam, hoogleraar Forensische psychiatrie, faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden.
- J. van Driel, klinisch psycholoog, gedragstherapeut/ supervisor leertherapeut VGCT, hoofd Oase, de Bascule, Amsterdam.
- Dr. A.M. Fredriks, kinder- en jeugdpsychiater, Curium LUMC, Oegstgeest/Willem-Alexander Kinderziekenhuis, Leiden.
- Dr. T. van Gent, consulent kinder- en jeugdpsychiater, Koninklijke Kentalis, Sint-Michielsgestel.
- Dr. N.P. Goddard, kinder- en jeugdpsychiater, Intermetzo, Zutphen.
- Prof.dr. E. de Haan, hoogleraar cognitieve gedragstherapie bij kinderen en adolescenten, Faculteit der Maatschappij en Gedragwetenschappen, UvA, AMC, de Bascule, Amsterdam.
- Prof.dr. L. de Haan, psychiater, hoogleraar Psychotische stoornissen, AMC/de Meren, Amsterdam.
- Dr. K.B. van der Heijden, psycholoog, universitair docent, afdeling Orthopedagogiek, Universiteit Leiden.
- H. Hellemans, kinder- en jeugdpsychiater, Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, ZiekenhuisNetwerk Antwerpen.
- Dr. V.M. Hendriks, hoofd Parnassia Addiction Research Centre, Brijder Verslavingszorg, Den Haag.
- Dr. J. Huisman, kinder- en jeugdpsycholoog, hoofd afdeling Medische psychologie en maatschappelijk werk, UMC Utrecht/Wilhelmina Kinderziekenhuis, Utrecht.
- A.V.C. Huisman-Broxx, senior beleidsmedewerker, De Jeugd- & Gezinsbeschermers, Haarlem.
- Dr. C. Huyser, kinder- en jeugdpsychiater, geneesheer-directeur en plv opleider, de Bascule Amsterdam.
- Prof.dr. T.P.V.M. de Jong, hoofd subafdeling Kinderurologie, divisie Heelkundige specialismen, UMC Utrecht, Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht en Emma Kinderziekenhuis AMC, Amsterdam.

- Prof.dr. F. Juffer, bijzonder hoogleraar Studie van adoptie, Centrum voor Gezinsstudies, Universiteit Leiden.
- A. Kievit, neuropsycholoog, Praktijk Kinder- en jeugdneuropsychologie Haarlem.
- N.D. de Koning, kinder- en jeugdpsychiater en directeur behandelzaken divisie Intensieve behandeling, GGZ Noord-Holland-Noord, Heiloo.
- Prof.dr. T. Liefwaard, hoogleraar Kinderrechten (UNICEF-leerstoel), Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden.
- Dr. R.J. Lindauer, kinder- en jeugdpsychiater/systeemtherapeut, de Bascule en afdelingshoofd Kinder- en jeugdpsychiatrie, AMC, Amsterdam.
- Dr. J.J. van der Maas, klinisch psycholoog-psychotherapeut, de Bascule, Amsterdam.
- Prof.dr. W. Matthys, hoogleraar Agressie bij kinderen, Universiteit Utrecht/afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie, UMC Utrecht.
- D. Van de Merwe, Universiteit Gent, Universitair Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, Ziekenhuis-Netwerk Antwerpen.
- Dr. C. Middeldorp, kinder- en jeugdpsychiater GGZ InGeest Amsterdam, UHD afdeling Biologische psychologie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Dr. L.M.C. Nauta-Jansen, senior-onderzoeker Kinder- en jeugdpsychiatrie, VUmc, Amsterdam.
- Prof.dr. A. Popma, kinder- en jeugdpsychiater, VUmc de Bascule, Amsterdam.
- Dr. C. Reichart, Curium LUMC, Oegstgeest.
- J.L. Sandberg, klinisch-psycholoog, kinder- en jeugdpsychotherapeut, Kennis- en zorgcentrum voor genderdysforie, VUmc, Amsterdam.
- F.Y. Scheper, kinder- en jeugdpsychiater, MOC 't Kabouterhuis, afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie, VUmc, Amsterdam.
- Prof.dr. C. Schuengel, hoogleraar orthopedagogiek, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Dr. A. Simons, kinder- en jeugdpsychiater, Universitair Centrum voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie, ZiekenhuisNetwerk Antwerpen.
- Dr. E. Spruijt, scheidingsonderzoeker afdeling Jeugd & Gezin, Universiteit Utrecht.
- Dr. W. Staal, kinder- en jeugdpsychiater, Karakter, Nijmegen.
- R.J. Stoffelsen, kinder- en jeugdpsychiater en hoofd polikliniek gedragsstoornissen, de Bascule, staflid Kinder- en jeugdpsychiatrie, VUmc, Amsterdam.
- Dr. N. Tromp, onderzoeker, Triversum, Alkmaar en docent Vrije Universiteit, afdeling Ontwikkelingspsychologie, Amsterdam.
- Dr. P.W. Troost, kinder- en jeugdpsychiater, opleider, de Bascule, Amsterdam.
- S. Van Vreckhem, lic., klinisch psycholoog Oncologisch Psychosociaal Support Team (OPST), Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis, campus Aalst, België.
- Prof.dr. R.R.J.M. Vermeiren, hoogleraar kinder- en jeugdpsychiatrie, directeur patiëntenzorg Curium LUMC Leiden, en bijzonder hoogleraar Forensische kinder- en jeugdpsychiatrie, VUmc, Amsterdam.
- M.A.W. Vijverberg, urotherapeute, tot 2014 hoofd Urotherapie, UMC Utrecht/Wilhelmina Kinderziekenhuis, Utrecht.
- Dr. A.L.C. de Vries, ziekenhuispsychiater kinderen en adolescenten, VUmc, Amsterdam.
- Dr. P.J. Vuijk, neuropsycholoog, faculteit Psychologie en Pedagogiek, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Dr. L.H. Wolters, orthopedagoog, onderzoeker, AMC, de Bascule, Amsterdam.